

*Деревянюк Б. В.,**доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри господарського та екологічного права
Донецького юридичного інституту МВС України*

ЩОДО УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОВЕДЕННЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАВЧАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ УКРАЇНИ

Анотація. Наукову статтю присвячено пошуку шляхів нормативно-правового забезпечення удосконалення проведення наукових досліджень навчальними закладами України. Наведено аргументи вчених, приклади із зарубіжної практики, проведено аналіз норм вітчизняного законодавства. Запропоновано внесення змін до окремих законів України.

Ключові слова: нормативно-правове забезпечення, навчальні заклади, аргументи, зарубіжна практика, законодавство.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку суспільства, науки і техніки в Україні продовжує мати місце недооцінка інноваційного потенціалу навчальних закладів (далі – НЗ) взагалі та вищих навчальних закладів (далі – ВНЗ) зокрема. Така ситуація є невиправданою і заслуговує на дослідження з метою виправлення. Невиправданість ситуації пояснюється тим, що науковий сектор вищої школи здатний одночасно нарощувати науковий капітал і втілювати отримані наукові знання в інноваційні технології. Наука ВНЗ є менш витратною, оскільки наукові дослідження мають дуалістичний характер: з одного боку, це власне результати наукових досліджень, з іншого – можливість їх використання в навчальному процесі для підготовки інноваційно орієнтованих фахівців. Структура вищої школи є поєднанням досвіду відомих вчених з енергією і талантом молодих дослідників, аспірантів і студентів. Тут кошти, виділені на наукові дослідження, працюють одночасно на генерацію нових наукових знань і на збагачення цими знаннями суспільства [1, с. 41].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хоча вітчизняні і зарубіжні юристи, зокрема В.В. Астахов, В.М. Бесчастний, С.А. Загородній, К.А. Карчевський, Т.П. Козарь, М.Н. Курко, О.К. Любчук, А.О. Монаєнко, П.В. Нестеренко, С.А. Огаренко, О.В. Плющ, Г.О. Пономаренко, В.М. Співак, В.Я. Тацій та інші досліджували відносини із правового регулювання проведення НЗ наукових досліджень, проте вони все одно потребують удосконалення.

Формування мети статті. А тому метою статті є визначення шляхів нормативно-правового забезпечення удосконалення проведення наукових досліджень НЗ України.

Виклад основного матеріалу. Значне поліпшення якості освіти за рахунок удосконалення її методико-матеріальної забезпеченості є одним із завдань глобалізації. У XXI столітті відбувається перехід від репродуктивної, авторитарної освіти до освіти гуманістичного, інноваційного типу зі збереженням української культурно-історичної традиції. ВНЗ повинні виступати в цьому не як об'єкти, а як суб'єкти формування освітнього простору [2, с. 34]. У межах новітніх освітніх програм знаходить місце науково-інноваційна складова, спрямована на виявлення учнів і студентів, які мають аналітичні здібності, стимулювання педагогів і студентів до вироблення нового про-

дукту під час практичних занять та у лабораторіях, залучення представників промислових і інших підприємств до участі у фінансуванні та реалізації науково-інноваційних проектів.

Цікавим є досвід Кембріджського університету, де факультет поділяється не на кафедри, а на дослідницькі групи на чолі з професором. Навіть на веб-сайті факультету вказують не групи, а основні наукові напрями [3, с. 444].

Російськими економістами пропонується нарощувати зусилля в таких напрямках: а) збільшення обсягів бюджетного та позабюджетного фінансування НЗ (у т.ч. з урахуванням світової практики пріоритетного ресурсного забезпечення освіти); б) збільшення частки висококваліфікованих працівників у структурі випускників системи довузівської професійної освіти; в) підвищення престижності і привабливості для населення і бізнесу установ спеціальної професійної освіти, здатних готувати високоякісні і затребувані життям кадри робочих і спеціалістів; г) сприяння зростанню управлінської та педагогічної кваліфікації спеціалістів установ довузівської професійної освіти початкового та середнього ступеня, надання їм інноваційного та інтегрованого характеру, що відповідає перспективним вимогам ринку праці [4, с. 39].

На сьогодні, на жаль, у досліджуваних правовідносинах присутній «пострадянський синдром», за якого освіту відділено від науки. Це свідчить про те, що Україна отримала у спадок організацію наукової діяльності, яка відрізняється від західної. Типова закордонна практика передбачає, що університети, де студенти отримують знання, обов'язково є осередками наукових досліджень [2, с. 27]. Зараз майже половина українських ВНЗ не проводить НДДКР. На державні програми, в яких беруть участь ВНЗ, припадає лише близько 20%. На ці питання необхідно звернути особливу увагу. Кожний НЗ, особливо ВНЗ, має стати науковим осередком [5, с. 169-170].

Як вважає О.Х. Юлдашев, проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про вищу освіту» і Стратегія інноваційного розвитку України на 2010-2020 роки в умовах глобалізаційних викликів ніяк не пов'язані. Пояснюється це тим, що скоріше за все розробкою законопроектів про освіту займаються одні, а підготовкою проектів відповідного законодавства про науку – зовсім інші фахівці. І можна бути впевненими, що вони не контактують [6, с. 275]. Така ситуація може бути цілком типовою для нашої країни. Через це безпідставно ВНЗ «не знайшлося місця» в Законі України «Про інноваційну діяльність» [7] та «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» [8; 9, с. 100].

Слід сказати, що зазвичай у нас освіта відділена не тільки від науки, але і від практики. Різні сфери життєдіяльності розвиваються окремо. Часто буває, що пошук шляхів вирішення певної проблеми проводиться одночасно конструкторським

бюро великого заводу та спеціалізованим НДІ. При цьому, у випадку інтеграції, собівартість досліджень могла б бути як мінімум удвічі дешевшою (а з урахуванням синергії – у кілька разів). НЗ часто залишаються осторонь від пошуку інноваційних рішень чи виготовлення інноваційного продукту, необхідного практиці¹.

У Європі до суб'єктів реалізації інноваційних програм і проектів належать НЗ та наукові заклади, а також представники індустрії. Так, у ФРН підприємницькі об'єднання покладають на себе відповідальність за організацію і зміст професійної освіти та запровадження освітніх інновацій [4, с. 54]. При цьому «покладають відповідальність» означає, що фінансують і забезпечують необхідними ресурсами. У нас же, незважаючи на наявність законодавства, яким передбачено мінімальні розміри відрахувань на освіту та інноваційний розвиток, їхне фінансування зменшується.

Сказане призвело до погіршення стану матеріально-технічної бази ВНЗ та їх соціальної інфраструктури, гальмувало й продовжує гальмувати впровадження інноваційних технологій і засобів навчання. Ці обставини обумовили появу платних освітніх послуг, що отримали законодавче закріплення як додаткові джерела фінансування державних ВНЗ [11, с. 8].

У РФ для подолання проблем фінансування наукових досліджень у НЗ та залучення промислових підприємств й інших суб'єктів господарювання до цих процесів наказом Міністерства науки та освіти від 16 червня 2000 року № 1788 було затверджено науково-технічну програму «Наукові дослідження вищої школи за пріоритетними напрямками науки і техніки», яка має підпрограму «Інновації вищої школи та їх реалізація». На базі концепції «університет – підприємство – галузь – територія» для координації робіт створено інноваційно-інвестиційні центри та комплекси. Але головним є розробка нової державної стратегії інноваційного розвитку із більш чітким визначенням інвестиційних можливостей вищої школи як у забезпеченні кадрового потенціалу, так і інноваційного технологічного забезпечення [2, с. 28].

Важливе значення на сьогодні в системі «прямих» методів впливу держави на інноваційний бізнес мають заходи, що стимулюють кооперацію промислових корпорацій у галузі НД-ДКР і кооперацію університетів із промисловістю. Створення консорціумів, інженерних центрів, наукових і технологічних парків та інших перспективних формувань, які успішно реалізують складні інноваційні ідеї, – приклад ефективності державної підтримки, завдяки якій різні організації не тільки усвідомлюють необхідність спільної реалізації інноваційного циклу, а й реально відчувають переваги спільної роботи. Цікавим прикладом також є практика створення «бізнес-інкубаторів», головне призначення яких полягає в розвитку нових суб'єктів господарювання, особливо в ризикованих сферах упровадження нових технологічних досягнень, і від діяльності яких очікується синергетичний ефект [12, с. 19-20].

Вітчизняні вчені вважають, що Україні варто врахувати та запозичити із законодавства країн СНД положення щодо наявності єдиного кодифікованого акта, який би визначив основні засади державного управління у сфері науки (у т.ч. юридичної) [13, с. 61]. Іншими вченими вказується, що у межах СНД необхідне посилення наукової інтеграції з метою обслуговування практики боротьби зі злочинністю. Пропонується здійснення ко-

¹ У цьому зв'язку В.М. Бесчастний вказує, що викладачі, які навчають майбутніх офіцерів міліції, зобов'язані не лише знати про практичний бік діяльності підрозділів ОВС, а й мати досвід роботи, відповідну сферу наукових інтересів; необхідним є перехід від кількісних показників (кількості ад'юнктів, що захистили дисертації) до якісних показників роботи ад'юнктур (здійснення дисертаційних досліджень за фаховим спрямуванням) [10, с. 2].

ординації спільних наукових досліджень науковою секцією при Раді міністрів внутрішніх справ держав-учасниць СНД [14, с. 9]. Така діяльність надасть обопільну користь і сприятиме співробітництву між країнами, а також між наукою, освітою та практикою. У цьому зв'язку необхідно вказати на провідні позиції науки у ВНЗ системи МВС, адже сьогодні у ній працюють 250 докторів та 1,5 тисячі кандидатів наук. Вирішення задач покладене на розгалужену мережу наукових підрозділів, яка складається з науково-дослідних установ та мережі наукових, науково-дослідних та науково-методичних лабораторій (центрів тощо), інтегрованих у структуру відомчих НЗ [15, с. 14]. Науковим підрозділам ВНЗ системи МВС не забороняється проводити наукові дослідження на замовлення комерційних структур та державних органів. І первинною ланкою ВНЗ, якою буде здійснюватися така діяльність, є кафедра та факультет. Для ефективної роботи кафедр пропонується здійснювати планування наукової діяльності за двома-трьма перспективними напрямками з підготовкою монографій, дисертацій, проведенням конференцій. Найбільшу ефективність можна досягти при обранні тематики, що являє інтерес як для різних галузей правової науки, так і для суміжних наук [16, с. 337-338]. І в межах цих напрямів повинна проходити співпраця між НЗ та практичними органами і суб'єктами господарювання.

Випадок, коли інноваційні дослідження здійснюються на оплатній договірній основі із суб'єктами господарювання або державними органами, виглядає найбільш ефективним. Проте, орієнтуватися лише на кошти, які можуть бути отримані за договором на створення і передачу науково-технічної продукції, не варто. Необхідні додаткові інвестиції у розвиток матеріально-технічних та інтелектуальних ресурсів НЗ. Інвестиції повинні спрямовуватися для отримання інноваційного продукту шляхом застосування потужностей НЗ. Проте і НЗ через інвестиції, отримані від промислових та інших суб'єктів господарювання і держави, повинні запроваджувати інноваційні технології у процеси своєї діяльності.

У плануванні інноваційного розвитку НЗ В.І. Лісов вважає важливим виділяти наступні основні типи нововведень: а) педагогічні (використання нових способів і прийомів засвоєння учнями матеріалу); б) інформаційно-технологічні (застосування автоматизованих систем збору і передачі даних, контролю й аналізу); в) економічні або економіко-управлінські (запровадження нових систем планування, матеріального і морального стимулювання, нормативних підходів тощо); г) організаційні або організаційно-управлінські (пов'язані з прогресом інтеграції за участю установ початкової та спеціальної професійної освіти в усіх можливих формах); д) соціальні (спрямовані на забезпечення більш високого рівня соціально-психологічної студентської спільноти, на соціалізацію освіти тощо) [4, с. 49].

Як бачимо, реалізація інновацій в освітній сфері, як і в інших галузях та сферах виробництва, залежить від інвестицій. При цьому, інвестиції, отримані з різних джерел, витрачаються на вироблення та запровадження інвестицій у виробництво та саму освітньо-наукову діяльність.

Пошук ефективних форм співпраці НЗ та бізнесу насамперед ґрунтується на аналізі світових форм такої взаємодії. Аналіз літературних джерел з цього питання дає змогу зробити висновок, що розвиток форм взаємодії ВНЗ та бізнесу – зона підвищеної уваги урядів розвинених країн світу. Так, у США реалізується декілька програм, орієнтованих на інтеграцію названих суб'єктів, що забезпечує розвиток і ефективне використання їх інноваційного потенціалу. Серед них слід виділити форму інноваційного партнерства США, в рамках якої штати і федеральні відомства, університети і промисловість співпра-

цюють у сфері застосування нових технологій [1, с. 43]. У Великій Британії держава припинила безпосередньо фінансувати дослідження приватного бізнесу, щоб сконцентруватися на фінансуванні спільної роботи університетів, в яку бізнес робить свій внесок. Такий підхід забезпечує збільшення дослідницького персоналу ВНЗ, який працює на контрактній основі, і кількості досліджень, що проводяться для зовнішніх комерційних замовників [1, с. 44].

На думку російського економіста, у РФ необхідне вироблення пріоритетних цільових інноваційних завдань, які до снаги окремо взятим установам професійної освіти або їх регіональним і/або галузевим пулам. Умови конкурсу повинні містити критерії оцінки повноти та якості проектного вирішення цільового завдання, відповідні обсяги і строки фінансування. А самі інноваційні проблеми, вирішення яких виносяться на конкурс, повинні тісно пов'язуватися зі стратегією інноваційного розвитку національної системи професійної освіти [4, с. 47]. Те саме можна сказати і про реалізацію інвестиційних ресурсів МОН України. Програми інноваційного розвитку економіки повинні передбачати в якості виконавців і НЗ. А діяльність НЗ з проведення наукових досліджень повинна додатково фінансуватися з державного бюджету та інших джерел.

Джерелами інвестування можуть бути державні та зарубіжні субсидії, банківські кредити, кошти замовників і спонсорів, розширення системи грантів, розвиток інноваційних фондів, економічне стимулювання і пільгове оподаткування вищої освіти. Держава має забезпечити оптимальне співвідношення інвестицій із бюджетних і позабюджетних, вітчизняних і зарубіжних джерел, щоб не втратити пріоритет національних інтересів в освіті, не послабити її загальносуспільний характер [17, с. 61].

Прогресивним виглядає утворення технопарків, позитивний досвід функціонування яких є в Україні і в багатьох зарубіжних країнах. Сьогодні у найбільш розвинених країнах світу існують та успішно функціонують сотні таких структур, і їхня кількість безупинно зростає [18, с. 83]. Відповідний Закон України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» надає можливість на основі договору про спільну діяльність створювати організаційні засади виконання проектів технологічних парків з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції, а також містить норми, якими передбачено заходи фінансової підтримки проектів, цільові субсидії, кредити для проектів технопарків [19].

Сербський дослідник А. Чірч пропонує розвивати в університеті форму наукових парків через: 1) утворення галузевих інноваційних інкубаторів при факультетах, що мають інноваційний потенціал; 2) утворення інкубатору у самому університеті на основі об'єднання інноваційного потенціалу факультетів у складі університету [20, с. 446]. В українських реаліях слід починати з другого варіанту, який поступово перейде до першого.

Проте, й утворення та утримання технопарку вимагає значних інвестицій, які треба вилучити з виробництва, де їх також бракує. Зрозуміло, що надання інвестиційних, податкових та інших пільг, дотацій, компенсацій, цільових інновацій і субсидій та інших привілеїв хоча і передбачено частиною 2 статті 12 ГК України та нормами спеціального законодавства, але в умовах намагання проведення Україною жорсткої монетарної політики є небажаним.

«Внесок держави та суспільства в університет не є збитком. ... Витрати такого роду являють собою довгострокові інвестиції суспільства у фундаментальні дослідження, у техніко-технологічний, економічний, соціальний, охорони здоров'я, культури-

совий, духовний та інші види розвитку суспільства. Проте, університету слід більше розвивати спосіб набуття власних додаткових засобів, особливо здійсненням НДДКР, проектів та інноваційного трансферу знань» [20, с. 447]. Важливим є не лише виготовлення інноваційного продукту ВНЗ, але і вживання заходів по захисту комерційної таємниці, оскільки на сьогодні існує багато комерційних та й просто злочинних структур, що займаються промисловим шпигунством [21, с. 12].

Для України є типовою ситуація, коли різні міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, вишукуючи шляхи подолання однакових проблем, зовсім не контактують між собою. Так само, вітчизняні НЗ, наукові установи та виробничі підприємства часто окремо одні від одного займаються науковими дослідженнями, намагаючись розробити інноваційний продукт. При цьому, і державою, і виробничими суб'єктами господарювання в якості генераторів інноваційних ідей НЗ розглядаються в останню чергу.

Висновки. Виведення вітчизняних НЗ на рівень навчально-науково-дослідницьких ВНЗ європейського рівня можливе завдяки застосуванню механізму навчально-науково-промислової інтеграції із залученням інвестицій із практичної у навчально-наукову сферу шляхом утворення технопарків та інших об'єднань підприємств, спрямованих на розроблення інноваційного продукту і запровадження його у практику. Загальні шляхи сприяння цим процесам на сьогодні визначено статтею 12 та главою 34 ГК України. У межах засобів регулюючого впливу держави на діяльність суб'єктів господарювання можна передбачити однозначні норми у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», «Про інвестиційну діяльність», «Про інноваційну діяльність» та ін. І саме на розробку таких норм повинні спрямовуватися перспективи подальших наукових пошуків у цьому науковому напрямку.

Література:

1. Раєвська О. Розвиток інноваційної діяльності ВНЗ: формування сучасних фахівців на засадах державно-приватного партнерства / О. Раєвська // Вища освіта. – 2010. – № 12. – С. 37–49.
2. Внукова Н. Інноваційний потенціал вищої школи у глобальних викликах XXI століття / Н. Внукова // Вища школа. – 2010. – № 12. – С. 26–36.
3. Погребняк Н. Роль науково-дослідницьких організацій та науково-педагогічних шкіл у системі вищої педагогічної освіти Великобританії / Н. Погребняк // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 52. – С. 442–450.
4. Лисов В. Довуззовське професійне образование в Росії: нинешнє состояние и вопросы модернизации / В. Лисов // Российский экономический журнал. – 2008. – № 7–8. – С. 35–55.
5. Курко М. Державне управління у галузі вищої освіти України / М. Курко // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2010. – № 3. – С. 164–172.
6. Юлдашев О. Як вивести українську націю на новий цивілізаційний рівень (дійсне реформування у сфері освіти) / О. Юлдашев // Актуальні проблеми держави і права. – 2010. – Вип. 52. – С. 274–280.
7. Про інноваційну діяльність : Закон України від 4 липня 2002 року № 40–IV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
8. Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14 вересня 2006 року № 143–V / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 434.
9. Спасибо-Фатєєва І. Необхідність трансформації українських вузів для запровадження інноваційної моделі приватно-державного партнерства / І. Спасибо-Фатєєва // Вісник Академії правових наук. – 2008. – № 2 (53). – С. 97–105.
10. Бєсчастний В. Сучасні вимоги до підвищення ефективності підготовки наукових кадрів в ад'юнктурі / В. Бєсчастний // Віче. – 2011. – № 8. – С. 2–3.

11. Пономаренко Г. Поняття та особливості освітніх послуг, які надаються державними вищими навчальними закладами / Г. Пономаренко // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3 (46). – С. 6–14.
12. Проценко Т. Правові форми і методи стимулювання розвитку інноваційних процесів / Т. Проценко, О. Голяшкін // Вісник Академії управління МВС. – 2009. – № 3. – С. 14–22.
13. Коломоєць Т. Атестація наукових та науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в системі функцій державного управління в сфері юридичної науки: аналіз зарубіжного досвіду на прикладі країн пострадянського простору / Т. Коломоєць, О. Меліхова // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. – № 2. – С. 55–62.
14. Вербеньський М. Деякі аспекти організаційного забезпечення протидії транснаціональній злочинності / М. Вербеньський // Наука і правоохорона. – 2011. – № 4 (14). – С. 5–9.
15. Ярмиш О. Про наукове забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України в сучасних умовах / О. Ярмиш // Наука і правоохорона. – 2008. – № 1. – С. 9–15.
16. Шелухин Н. Об организации перспективных научных исследований в Донецком юридическом институте / Н. Шелухин // Научно-дослідна робота Донецького юридичного інституту у 2011 році: події та творчі здобутки : мат. підсумкової наук. конф. (Донецьк, 23 грудня 2011 року) / [уклад. : В. Пашутін, Д. Куценко, С. Назимко, А. Яковлева ; за заг. ред. В. Пашутіна та Г. Гребенькова]. – Донецьк : ДЮІ МВС України, 2011. – С. 336–339.
17. Боголіб Т. Характер і особливості ринкових відносин у системі вищої освіти / Т. Боголіб // Підприємництво, господарство і право. – 2006. – № 8. – С. 57–61.
18. Куцурубова-Шевченко О. Господарсько-правові проблеми функціонування державних вищих навчальних закладів / О. Куцурубова-Шевченко // Економіка та право. – 2009. – № 1. – С. 80–85.
19. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16 липня 1999 року № 991–XIV / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 40. – Ст. 363.
20. Чирич А. Современная роль университета и его реформа / А. Чирич // Університетські наукові записки. – 2007. – № 2 (22). – С. 438–447.
21. Подоляка А. Правове регулювання захисту комерційної таємниці / А. Подоляка // Вісник Академії управління МВС. – 2010. – № 4. – С. 9–14.

Деревянко Б. В. Об усовершенствовании правового обеспечения проведения научных исследований учебными заведениями Украины

Аннотация. Научная статья посвящена поиску путей нормативно-правового обеспечения совершенствования проведения научных исследований учебными заведениями Украины. Приведены аргументы ученых, примеры из зарубежной практики, проведен анализ норм украинского законодательства. Предложено внесение изменений в отдельные законы Украины.

Ключевые слова: нормативно-правовое обеспечение, учебные заведения, аргументы, зарубежная практика, законодательство.

Derevjanko B. About improvement the regulatory support of researching by Ukrainian educational institutions

Summary. The scientific article is devoted to finding ways to ensure regulatory improvement researching by Ukrainian educational institutions. Arguments of scientists, examples of foreign practices were given, analysis of the norms of the Ukrainian legislation was held. Amending Certain Laws of Ukraine were given.

Key words: regulatory support, educational institutions, arguments, foreign practice, legislation.